

معرفی کاتالوگ اولین نمایشگاه تخصصی کتب اسلامی

مصاحبه از:
محمدحسین زینلی

با توجه به نزدیک شدن زمان برگزاری اولین نمایشگاه تخصصی کتابهای اسلامی که به کوشش وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در شهر قم برپا می‌شود، در گفتگویی با آقای محمد سمعی سرویراستار کتاب مرجع ۲۰۰۰ که به عنوان کاتالوگ این نمایشگاه تهیه شده است، زوایای مختلف این نمایشگاه و این کتاب مرجع را مورد بررسی قرار دادیم. این کتاب در سه جلد رحلی در سال ۱۳۸۱ منتشر شده است.

در یک نظر سنجی که از هشت کتابخانه و مرکز پژوهشی اسلامی به عمل آمد، متوجه شدیم که این مراکز تنها نیمی از ما محتاج خود را از نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران خریداری می‌کنند و مجبورند سالانه هر کدام در یک یا چند نمایشگاه خارجی شرکت نموده و کتابهای دیگر را تهیه کنند.

بنابراین مقرر گشت همانطور که دولت برای رشته‌های تخصصی دیگر - علاوه بر ارزی که در نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران پرداخت می‌کرد - ارز یارانه‌ای می‌پردازد، در همان قالب برای پژوهش‌های اسلامی، بخصوص حوزه‌های علمیه هم، ارز یارانه‌ای برای خرید کتاب‌های تخصصی اسلامی اختصاص دهد.

جناب آقای مسجد جامعی با این رویکرد پیشنهاد فرمودند و ما پیگیری کردیم و مرجع ۲۰۰۰ را با مشارکت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان کاتالوگ آن نمایشگاه تهیه کردیم.

کتاب مرجع ۲۰۰۰ را اجمالاً معرفی نموده و محدوده جغرافیایی، تاریخی و موضوعی منابع معرفی شده در آن را تشریح کنید؟

شروع این پروژه به دلیل طرحی بود که جناب آقای مسجد جامعی (قایم مقام محترم وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در سال ۱۳۷۹ و وزیر کنونی) برای راه‌اندازی نمایشگاه تخصصی کتاب‌های اسلامی داشتند. نمایشگاهی که در آن با یاری دولت و تخصیص یارانه‌های ارزی، کتب اسلامی از سراسر جهان آرایه شود.

تفاوت این نمایشگاه با نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران این است که نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران به صورت عمومی به منابع توجه می‌کند، اما این نمایشگاه به صورت تخصصی، کتابهای اسلامی که مورد نظر محققین ایرانی است را در دنیا جستجو می‌کند و در اختیارشان قرار می‌دهد.

گردآوری شد.

آیا این تناسبی که بین کتاب‌های عرب زبان و زبان‌های دیگر است، به دلیل کثرت چاپ کتاب‌های عربی در حوزه نشر است؟ و آیا ممکن است عدم دسترسی شما باعث شده باشد که کتابی جا مانده باشد؟

ما احساس کردیم که در ایران به غیر از این چهار زبان انتخاب شده، زبان‌های دیگر، مخاطب زیادی ندارد. کتاب‌های بسیاری به زبان‌های اردو و مالایی تألیف شده که شاید برای پژوهشگران ایرانی جالب نباشد و اگر واقعاً کتاب مهمی بود، حتماً به یکی از این چهار زبان ترجمه و منتشر می‌شد.

از جهت زبان، کتاب‌های عربی بیشترین حجم را در مرجع ۲۰۰۰ دارند؛ به این دلیل که بسیاری از کتب حدیث و فقه و اصول که چاپ می‌شوند، جزء تراث اسلامی هستند و در حقیقت

در این مرجع، چکیده کتاب‌های پنج سال گذشته را که خارج از ایران در مورد اسلام و مسایل جهان اسلام با لحاظ عامل اسلامی بودن تألیف شده است، جمع‌آوری کردیم. تعداد این کتاب‌ها پنج هزار عنوان است که حدود چهار هزار عنوان به زبان عربی و هزار عنوان دیگر، به زبان‌های انگلیسی، آلمانی و فرانسوی نوشته شده‌اند. در این گردآوری سعی شده منابعی آورده شود که در نوع خود شاخص‌اند و اطلاعات علمی خوب و قابل توجهی دارند و دارای ارزش پژوهشی‌اند.

محدوده زمانی مرجع نیز کتاب‌هایی هستند که بین سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۱ میلادی منتشر شده باشند. این کتاب‌ها ممکن بود که چاپ اول، یا برای چندمین بار چاپ شده باشند؛ همچنین مؤلف آنها معاصر یا غیر معاصر باشد. کتاب‌ها یا جزوه‌های تبلیغاتی که جنبه پژوهشی نداشته است در قلمروی مرجع ۲۰۰۰ قرار نگرفت و در نهایت این تعداد کتاب به سختی

چکیده میراث هزار و چهارصد ساله اسلامی در پنج سال گذشته چاپ شده است.

اما در وادی تولید و نگاشته‌های جدید و تک‌نگاریهای تحلیلی، خیلی هم معلوم نیست که جهان عرب نسبت به حوزه اروپایی و غربی تولیدات بیشتر و بهتر و کیفیت بالاتری داشته باشد؛ زیرا مراکز آکادمیک شرق‌شناسی، اسلام‌شناسی و خاورمیانه‌شناسی (Middle East Studies) و یا مراکز تخصصی (مانند: مصرشناسی و ایران‌شناسی) تولیدات علمی وسیعی در رابطه با مسایل اسلام و جهان اسلام دارند. این

محض بسنده نمی‌کند بلکه منابعی مانند ادبیات فارسی یا ادبیات تاجیکی را اگرچه بدون آموزه‌های اسلامی باشند، در بانک خود وارد می‌کند.

این بانک اطلاعاتی، بسیار قوی است و اطلاعات منابع را از سال ۱۹۹۹ . ۱۹۰۶م بر روی لوح فشرده نیز، ارائه می‌دهد، همچنین اطلاعاتش را به صورت فصل‌نامه و سال‌نامه منتشر می‌کند.

ارزش این بانک به سبب سابقه زیاد و جستجوی نسبتاً خوب آن است؛ لیکن چند نقص دارد:

اولاً) فقط مشخصات کتاب‌شناسی را می‌آورد؛ در مورد مقاله یا کتاب، چکیده یا توضیح خاصی ندارد.

ثانیاً) نمایه‌سازی ضعیف و کلی‌ای دارد.

ثالثاً) فقط منابع اروپایی زبان را پوشش می‌دهد و منابع دیگری که به زبان‌های عربی، فارسی و ... نوشته شده را وارد بانکش نمی‌کند.

مزیت کار مرجع ۲۰۰۰ بر فهرستواره منابع اسلامی جامع بودن زبانی آن است. همچنین مرجع ۲۰۰۰ در نمایه‌سازی بسیار دقیق‌تر و ریزتر عمل کرده و مسایل اسلام را با جهان اسلام مخلوط نکرده است و بیشتر دید اسلام‌شناسی داشته تا دید شرق‌شناسی.

کارهای اطلاع‌رسانی دیگری که انجام شده، هیچ‌کدام در سطح فهرستواره منابع اسلامی نیستند و کارهایی مقطعی و در سطحی خیلی پایین‌تر محسوب می‌شوند. این کتاب‌شناسی‌ها در جهان به صورت موردی منتشر می‌شوند و وسعت کار مرجع ۲۰۰۰ را ندارند. ما می‌توانیم به جرأت ادعا کنیم که برای اولین بار در جهان اسلام این کار، بدین گستردگی منتشر می‌شود و اطلاعات کتابهای اسلامی جهان، به صورت منسجم و به صورت روشمند در اختیار پژوهشگران قرار می‌گیرد.

پس همان‌طور که گفتید مرجع ۲۰۰۰ در واقع یک مقدمه اطلاع‌رسانی برای تشکیل نمایه‌گاه کتب اسلامی است؟

با پیگیری‌هایی که شد، توانستیم برای این نمایشگاه ارزش لازم را از بانک مرکزی بگیریم. در این زمینه، ریاست محترم جمهوری، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی و رییس بانک مرکزی به صورت جدی ما را یاری کردند؛ که نشانگر عنایت ویژه‌ای است که در کشور ما به اسلام‌پژوهی وجود دارد.

بدین صورت حوزه‌های علمیه و دیگر پژوهشگران علوم اسلامی می‌توانند منابع جدید اسلامی را از سراسر دنیا به صورت ارزان دریافت کنند. ان شاء الله این نمایشگاه در سال ۱۳۸۱ برگزار می‌شود و کاتالوگ نمایشگاه، همین مرجع ۲۰۰۰ است.

- در عرصه کتاب‌شناسی منابع اسلامی،
- آثار انگشت‌شماری عرضه می‌شوند.
- مهم‌ترین آنها فهرستواره منابع
- اسلامی (Index Islamicus) است که
- توسط کتابخانه دانشگاه کمبریج تولید و
- توسط انتشارات بریل منتشر می‌گردد.
- این اثر نسبت به منابع زبان‌های اروپایی
- که در رابطه با اسلام و جهان اسلام اند،
- اطلاع‌رسانی می‌کند و فقط به فاکتور
- اسلام محض بسنده نمی‌کند بلکه منابعی
- مانند ادبیات فارسی یا ادبیات تاجیکی را
- اگرچه بدون آموزه‌های اسلامی باشند، در
- بانک خود وارد می‌کند

تولیدات از نظر علمی وزن هستند. بنابر این بخشی از عدم موازنه‌ای که در تعداد تولیدات جهان عرب با حوزه اروپایی و غربی می‌بینیم، به سبب کثرت کتاب‌های گذشتگان است.

آیا آثار مشابهی با مرجع ۲۰۰۰ در حوزه علوم اسلامی وجود داشته است؟ آیا ویژگیهای خاصی، مرجع مذکور را از تولیدات دیگر متمایز می‌کند؟

در عرصه کتاب‌شناسی منابع اسلامی، آثار انگشت‌شماری عرضه می‌شوند. مهم‌ترین آنها فهرستواره منابع اسلامی (Index Islamicus) است که توسط کتابخانه دانشگاه کمبریج تولید و توسط انتشارات بریل منتشر می‌گردد. این اثر نسبت به منابع زبان‌های اروپایی که در رابطه با اسلام و جهان اسلام اند، اطلاع‌رسانی می‌کند و فقط به فاکتور اسلام

هر فرد یا مؤسسه‌ای می‌تواند هرکدام از کتاب‌های لیست شده در مرجع ۲۰۰۰ را به صورت خاص سفارش دهد تا با تخصیص ارز یارانه‌ای وارد شود.

در واقع، حجم کتاب‌هایی که در نمایشگاه وارد می‌شود، بستگی به سفارش‌های قبلی دارد؟

البته ما محدودیت ارزی داریم. ارز یارانه‌ای که برای این نمایشگاه اختصاص داده شده، محدود است اما در حدی هست که بتوانیم نمایشگاه را به صورتی خوب سامان دهیم.

از آن جایی که این نمایشگاه تخصصی است و منظور ما این بوده که مورد توجه متخصصین قرار گیرد و نیازهای آنان را برآورده کند، بیشتر به تک‌نگاری‌ها و منابع پژوهشی تخصصی - که در مورد اسلام و شاخه‌های مختلفش تألیف شده و پژوهشگران به راحتی نمی‌توانند آنها را بیابند - توجه داشته‌ایم. همچنین در کنار تأمین منابع، همایش‌های تخصصی، نشست‌ها، کتاب‌شناسی و نقد کتاب، پیش‌بینی شده تا به نمایشگاه، فضای کاملاً تخصصی و پژوهشی بدهد.

تولیت غرفه‌ها با ناشران خارجی است یا شما به صورت محدود کتابها را جمع‌آوری می‌کنید؟

نمایشگاه مانند یک توزیع‌کننده، سفارش می‌گیرد و عناوین کتاب‌های مورد تقاضای پژوهشگران را تهیه می‌کند.

تفاوتی که این نمایشگاه با نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران دارد این است که ارتباط مستقیمی بین ناشر و مصرف‌کننده برقرار نمی‌شود.

بله، برای اینکه اگر ما از ناشران خارجی دعوت کنیم، تعداد محدودی ناشر می‌توانند دعوت ما را قبول کنند و از میان آثار این ناشران تنها چند عنوان کتاب، اسلامی و مربوط به موضوع این نمایشگاه است. بنابراین برای ناشران خارجی نیز مقرون به صرفه نیست که فقط برخی از کتاب‌های منتشر شده خود وارد کنند؛ از طرفی چون نمی‌دانیم چه عناوینی برای پژوهشگران ایرانی جذاب است، پس توزیع‌کنندگان خارجی بدون اطلاع از این عناوین نمی‌توانند فهرست کتاب‌های خود را تهیه کنند.

تفاوتی که این نمایشگاه با نمایشگاه‌های دیگر دارد این است که کاتالوگ این نمایشگاه آماده است و لیست اکثر قریب به اتفاق کتابهای اسلامی منتشر شده در پنج سال گذشته، در این کاتالوگ آمده است که در دسترس همه متقاضیان قرار می‌گیرد و پژوهشگران پس از انتخاب منابع دلخواه، بواسطه نمایشگاه، از ناشران خریداری می‌کنند.

بنابراین وسعت و گرمی فروش این نمایشگاه بستگی به سفارشی دارد که پژوهشگران می‌دهند؟
بله.

آیا ممکن است سفارشات کم باشد؟

بطور مسلم سفارشات کم نیست. مؤسسات قم و مؤسسات دیگر نقاط کشور، برای خرید کتاب، چند بار در سال در نمایشگاه‌های خارجی حاضر می‌شوند. این مؤسسات با ارز

در مرجع ۲۰۰۰ امکان دارد در گزارش مشخصات جزئی منابع خطایی وجود داشته باشد؛ اما اگر برای گزارش اطلاعات از فهرست‌ها استفاده می‌کردیم، این احتمال خطای کم، به بیست تا سی درصد افزایش می‌یافت؛ چون خطای فهرست‌ها به صورت تصاعدی به یکدیگر منتقل می‌شود و یک اشتباه کوچک در فهرست اولی منجر به چند اشتباه بزرگ در فهرست‌های بعدی و بعدی می‌گردد

هشتصد تومانی، هزینه‌های گمرک، حمل و نقل گران، مسافرت و سکونت در خارج، منابع را تهیه می‌کنند؛ در حالی که ارز یارانه‌ای، خیلی ارزان‌تر است؛ پس بطور مسلم به میزان بالایی متقاضی خواهیم داشت؛ ولی ما در تأمین ارز محدودیت داریم.

آیا در زمینه معرفی منابع اسلامی خارج از کشور در آینده و یا در میدانی متفاوت و تازه برنامه‌ای دارید؟

ان‌شاءالله ما این کار را در قالب فصلنامه کتاب‌های اسلامی، ادامه می‌دهیم. این فصلنامه تا شماره سوم فقط در مورد کتاب‌های منتشر شده در ایران بود و از شماره چهارم به بعد این محدودیت جغرافیایی از فصلنامه برداشته شد. بنابراین در فصلنامه، اطلاعات نشر جهان در رابطه با منابع اسلامی را به روز می‌آوریم؛ همچنین این اطلاعات را به بانک اطلاعاتی فعلی

اضافه می‌کنیم.

در حوزه کشورهای عربی، کتابخانه اسد و کتابخانه دانشگاه آمریکایی بیروت را مورد توجه قرار دادیم.

در حوزه اروپایی، بیشترین استفاده را از کتابخانه دانشکده شرق‌شناسی دانشگاه لندن "SOAS" کردیم که کتابخانه‌ای

بسیار غنی و خوب بود. کتابخانه معهد العالم العربی پاریس در مرحله دوم قرار داشت که در فرانسه آن را

غنی‌ترین کتابخانه اسلام‌شناسی یافتیم. در مورد کتاب‌های آلمانی، از کتابخانه ملی

فرانکفورت و در رابطه با حوزه آمریکا از کتابخانه دانشگاه لویی ویل،

استفاده بیشتری کردیم.

اکثر عناوین کتاب‌ها را

از این کتابخانه‌ها گرفتیم و البته

در تمام مراحل از اینترنت کاملاً بهره

بردیم تا بتوانیم فهرست کتابخانه‌ها را

چک کنیم و جای آنها را پیدا کنیم. در این

روش کنترل تکراری نبودن کتاب، بسیار دشوار بود،

زیرا حدود بیست کتابخانه که هر کدام دارای منابع

بسیاری بودند به صورت همزمان در دستور کار ما قرار

داشت.

ابتدا باید کتابهای اسلامی را در آنها جستجو می‌کردیم.

اسلامی بودن با تعریف ما و این که کتاب باید چاپ خارج از کشور

باشد و در محدوده زمانی ۲۰۰۱-۱۹۹۷ منتشر شده باشد، کار را

مشکل می‌کرد.

برای رسیدن به تعداد مورد نظرمان خیلی تلاش کردیم و

هرچه به اواخر جستجو می‌رسیدیم، کار، دشوارتر می‌شد و به

جایی رسیده بودیم که ممکن بود از هر قفسه کتاب یافت شده،

تنها هفت یا هشت کتاب غیر تکراری پیدا می‌کردیم. ما به

سختی توانستیم سیصد منبع پایانی را پیدا کنیم. همین امر

نشان‌دهنده این است که مجموعه نسبتاً کاملی را از میان

کتابهای اسلامی منتشر شده در پنج سال گذشته جمع‌آوری

کرده‌ایم.

یکی دیگر از محسنات این روش این است که پژوهشگران

را برای مطالعه کتاب، به کتابخانه ارجاع داده‌ایم. بنابراین هرگاه

کسی به بانک اطلاعات ما مراجعه کند، از روی مشخصات کتاب،

هم می‌تواند کتاب را خریداری کند و هم به کتابخانه محل

نگهداری کتاب مراجعه کند.

بنابراین روش جمع‌آوری منابع در سیستم مرجع ۲۰۰۰ عمده‌تأ

روش کتابخانه‌ای بوده و اکنون هم در همه پروژه‌ها، این روش

را پی می‌گیریم.

همکاران شما بطور مستقیم کتاب‌ها را مشاهده کرده‌اند یا از

یکی از دشواری‌های تدوین چنین محصولی، دستیابی به

منابع اثر است. شما چگونه منابع مورد نیاز خود را جمع‌آوری

کردید؟ چه روشی در پیش گرفتید و آیا موفق و راضی

بودید؟

همانطور که اشاره کردید، مهم‌ترین قسمت

این پروژه، جمع‌کردن ۵۰۰۰ منبع است.

پنج هزار منبعی که در پنج سال گذشته

منتشر شده باشند و طبق موازین

آیین‌نامه‌ای ما، اسلامی

محسوب گردند؛ جستجو

کردن این کتابها بسیار دشوار

است.

ابتدا روش‌های مختلفی را آزمایش

کردیم: ارتباط مستقیم با ناشران برقرار کردیم،

در نمایشگاه‌های کتاب شرکت نمودیم و کتابها را

داخل نمایشگاه جستجو کردیم و بالاخره کتابها را

مستقیماً خریداری کردیم. این سه روش هیچ کدام نتوانستند

سقف مورد نظر ما را پُر کنند. علاوه بر آن معایب و سختی‌هایی

داشتند، از جمله این که: ناشران در جهان بسیار پراکنده‌اند و به

راحتی نمی‌توانستیم آنان را پیدا کنیم؛ بسیاری از ناشران حتی

اطلاعات کتاب‌های خودشان را هم ندارند؛ همینطور نمی‌توان

تشخیص داد که کدام ناشر در این پنج سال فعال بوده است.

نمایشگاه‌ها نیز به صورت گزینشی، کتاب‌ها را در معرض نمایش

می‌گذارند و هر ناشر همه تولیدات خود را در نمایشگاه عرضه

نمی‌کند؛ ارتباط مستقیم با ناشر در نمایشگاه هم مشکل است؛

بنابراین در سیستم نمایشگاهی نیز توفیقی نداشتیم. در زمینه

خرید کتاب هم مشکلات زیادی وجود دارد، ابتدا به هر کتابی

دسترسی پیدا می‌کردیم، آن را خریداری می‌نمودیم که علاوه بر

هزینه نسبتاً بالای آن نمی‌توانستیم کتاب‌های اسلامی را به

راحتی پیدا کنیم و سقف پروژه را پُر کنیم.

بهترین روشی که یافتیم، همان روشی است که هم اکنون در

بانک‌های اطلاعاتی مرسوم است؛ یعنی «استفاده از

کتابخانه‌های بزرگ و به روز جهان».

در قم حدود ده کتابخانه به روز وجود دارد که نسبت به منابع

عربی، گنجینه‌های خوبی دارند؛ چرا که این کتابخانه‌ها معمولاً

در نمایشگاه‌های جهان شرکت می‌کنند و کتاب‌های اسلامی

(به خصوص کتاب‌های عربی) را تهیه می‌کنند؛ البته بعضی از

کتابخانه‌های اینچنینی در تهران هم هستند. ما تمام آن‌ها را به

صورت کامل جستجو کردیم و در رابطه با کتاب‌های جهان عرب

توانستیم نتیجه مناسبی بگیریم. علاوه بر کتابخانه‌های ایران،

فهرست‌های دیگر هم استفاده شده است؟

بله؛ ما حتی المقدور سعی می‌کردیم کتاب را هم ببینیم، چون اولاً، ما فهرست قابل قبولی نداشتیم، ثانیاً اگر فهرست هم داشتیم برای ما کافی نبود، چون چکیده در فهرست نیامده است، نیز اغلاط فهرست‌ها به بانک ما منتقل می‌شد.

در مرجع ۲۰۰۰ امکان دارد در گزارش مشخصات جزئی منابع خطایی وجود داشته باشد؛ اما اگر

برای گزارش اطلاعات از فهرست‌ها استفاده می‌کردیم، این احتمال خطای

کم، به بیست تا سی درصد افزایش می‌یافت؛ چون خطای فهرست‌ها به صورت

تصادفی به یکدیگر منتقل می‌شود و یک اشتباه کوچک در

فهرست اولی منجر به چند اشتباه بزرگ در فهرست‌های بعدی و بعدی می‌گردد. در ابتدای

کار پارسا، این‌را تجربه کردیم و مشکلات بسیاری در اطلاعات ما ایجاد شد؛ ناچار همه اطلاعات را پاک

کرده و مجدداً با مشاهده منابع، کار را آغاز کردیم.

در برخی موارد که نمی‌توانستیم مستقیماً کتاب را ببینیم و به کتاب دسترسی نداشتیم، از اطلاعات مستقیم ناشر استفاده کردیم. فرض کنید ناشر، کتاب را روی اینترنت معرفی نموده و اطلاعات خوبی نسبت به آن داده و بعضاً حدود پنجاه صفحه از کتاب را روی سایت قرار داده است. ما مجبور شدیم، به دلیل عدم دسترسی به کتاب، برای حدود ۵٪ منابع از اطلاعات ناشر استفاده کنیم و برای رفع اشتباه، چندین بار قرائن و شواهد مختلف آن‌را واریسی کنیم.

به جرأت می‌توانم بگویم که اطلاعات بیش از ۹۵٪ کتاب‌ها به صورت کاملاً بنیادی تهیه شده و پژوهشگران ما، کتاب را مشاهده کرده‌اند و در موردش چکیده نوشته و فیش پر کرده‌اند. با توجه به این روش بنیادی و این که اشتباه در گزارشات ما به حداقل رسیده است، ارزش کاری مرجع دو چندان می‌شود.

چرخه عملیاتی کار را پس از تهیه منابع شرح دهید.

وقتی که منبعی را پیدا می‌کردیم، ابتدا باید می‌دیدیم که مطابق آیین‌نامه‌ها در قلمروی پروژه هست یا خیر؟ آیا منبع اسلامی هست؟ تاریخ نشر آن چه موقع است؟ دارای سطح علمی لازم هست؟ آیا تکراری است یا نه؟ بعد به ترتیب در بخش‌های مآخذشناسی، مستندسازی اسامی پدیدآورندگان و ناشران، چکیده‌نویسی، ویرایش، تایپ، مقابله و نهایی‌سازی قرار می‌گرفت.

در نمایه‌سازی، طبق ساختار موضوعی بسیار ریز و منسجمی که بحمد الله در این مدت در مؤسسه پارسا تهیه شده

است، منابع، نمایه‌سازی و در مرحله بعدی برای ویرایش نهایی آماده می‌شدند و در مرحله آخر، تمام اطلاعات منبع واریسی و در شبکه داخلی کامپیوتری به پروژه اضافه می‌شد.

پس از جمع‌آوری اطلاعات منابع، به مرحله پرینت رسیدیم. در نهایت، کارهای پایانی روی بیش از

پنج‌هزار منبع انجام گرفت و کامپیوتر ۱۰ فهرستواره پایانی را آماده کرد.

علوم اسلامی و

منابع اسلامی ماهیت

ویژه خود را دارند و در

عرصه‌های مآخذشناسی، چکیده‌نویسی

و نمایه‌سازی با علوم شیمی، فیزیک و

پزشکی متفاوتند. هر کدام از این

رشته‌ها نیز ویژگی‌های

منحصر به فردی

دارند

علت و انگیزه شما برای تهیه

شیوه‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های تازه

در حوزه مآخذشناسی و

چکیده‌نویسی چه بود؟ با

توجه به این که تمام این کارها

قبلاً انجام شده، آیا این دوباره کاری

نبود؟

چکیده‌نویسی روش‌های گوناگونی دارد.

به نظر مشاوران اطلاع‌رسانی، هر مرکزی باید

مطابق با امکانات، اهداف، شرایط و ویژگی‌های خود،

روش مناسب خود را انتخاب کند. علوم اسلامی و منابع

اسلامی ماهیت ویژه خود را دارند و در عرصه‌های مآخذشناسی،

چکیده‌نویسی و نمایه‌سازی با علوم شیمی، فیزیک و پزشکی

متفاوتند. هر کدام از این رشته‌ها نیز ویژگی‌های منحصر به

فردی دارند. باید امکانات و اهداف را بسنجیم تا بتوانیم

آیین‌نامه‌ها و قوانین مناسب را وضع کنیم. اصطلاح‌نامه‌های

اسلامی، قوانین مآخذشناسی و یا آیین‌نامه‌های چکیده‌نویسی در

شرایط خاص خود، مورد استفاده قرار می‌گیرند.

وقتی برای یک کتابخانه، سرعنوان موضوعی یا رده

موضوعی تعریف می‌کنیم، شرایط کتابخانه‌ای را در نظر

گرفته‌ایم، ولی وقتی برای یک بانک اطلاع‌رسانی قوانینی

می‌گذاریم، با توجه به ویژگی اطلاع‌رسانی است و چون برای

اولین بار در سطح جهانی با این کیفیت گسترده، پروژه را شروع

کردیم، مجبور بودیم تمام این آیین‌نامه‌ها را به طبیعت حال

کارمان بازنویسی کنیم. متأسفانه نمونه کاملی هم در این

زمینه‌ها نداشتیم؛ به همین دلیل کار بسیار دشواری بود.

در هر صورت حتی اگر جای دیگری هم بخواهد به عنوان

دومین بانک، شروع به کار کند، باید با توجه به شرایط و اهداف

خود، همین آیین‌نامه‌ها را نیز تغییر بدهد. مثلاً ممکن است

موضوع کارش تخصصی‌تر باشد و خیلی دقیق بخواهد روی

منابع کار کند، بنابراین باید خیلی ریزتر نمایه‌سازی کند و

چکیده‌ها را طولانی‌تر و تخصصی‌تر بنویسد و اطلاعات

مآخذشناسی را به صورت وسیع‌تری گردآوری کند.

ما بخاطر امکانات، شرایط و اهداف ویژه پروژه، مجبور

بودیم آیین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های متناسبی را تدوین کنیم. این کار تکراری نبود، بلکه در حقیقت، تطبیق اصول و قوانین موجود علمی با شرایط ویژه مؤسسه بود.

کتاب مرجع ۲۰۰۰ علاوه بر اینکه یک کاتالوگ برای یک نمایشگاه ویژه و تخصصی است، فکر می‌کنم یک اثر بین‌المللی است و می‌تواند بیش از این مورد استفاده قرار بگیرد. در زمینه این منبع ویژه، برای ایجاد ارتباط مطلوب با مصرف‌کننده‌های خارجی و برای معرفی آن در محافل علمی - پژوهشی خارجی و داخلی چه اقدامی انجام داده‌اید؟

بله، درست است که مرجع ۲۰۰۰ به بهانه کاتالوگ یک نمایشگاه تدوین شده، ولی خیلی فراتر از حد یک کاتالوگ است و در حقیقت می‌تواند استفاده‌های پژوهشی خیلی خوبی در جای جای جهان داشته باشد.

در هر موضوع ریز و تخصصی، هرکدام از منابع مختلف از اطراف دنیا با دید منحصر به خود به مسئله نگاه کرده‌اند. وقتی همه این‌ها در کنار هم قرار می‌گیرند، بینش خیلی جالبی را برای پژوهشگر ایجاد می‌کنند و پژوهشگر می‌تواند در موضوع مورد نظر، تمام این اطلاعات را با هم مقایسه کند و سپس نتیجه‌گیری بهتر و جدیدی را ارایه دهد.

ما سعی می‌کنیم این کار را جهانی کنیم. این مرجع بر روی اینترنت به زبان فارسی قرار گرفته و به زبان انگلیسی و عربی نیز به مرور قرار خواهد گرفت.

در هر صورت، با توجه به ترجمه و سایت‌سازی‌ای که برای مرجع ۲۰۰۰ شده، فکر می‌کنم حداقل‌های لازم برای جهانی شدن و عرضه آبرومندانه بین‌المللی آن تأمین شده باشد.

آیا در زمینه معرفی منابع اسلامی خارج از کشور، در آینده و یا در میدانی متفاوت و تازه برنامه‌ای دارید؟

مرجع ۲۰۰۰ یک کتاب‌شناسی زمانی بود. ما پروژه‌های مختلف دیگری داریم که بیشتر آنها کتاب‌شناسی موضوعی‌اند. فرض کنید در پروژه کتاب‌شناسی جهانی قرآن که انشاءالله در ماه مبارک رمضان امسال بدست پژوهشگران محترم خواهد رسید، ۱۰۰۰۰ عنوان کتاب قرآنی را در جای جای جهان جستجو کرده‌ایم و به صورت روشمند و با استفاده از چکیده‌نویسی، نمایه‌سازی، مأخذشناسی و فهرستواره‌های بسیار مفید، در چهار جلد رحلی منتشر می‌کنیم. ابعاد کار آن شبیه همین مرجع ۲۰۰۰ خواهد بود منتها در منابع قرآن و علوم قرآنی.

این کار به صورت ویژه در علوم قرآن تدوین شده و تقسیم‌بندی‌های ریز آن نیز به پژوهشگران کمک فراوانی خواهد کرد تا به صورت تخصصی بتوانند تمام منابع مورد نظر خود را

جستجو کنند.

در رابطه با مهدویت نیز ان‌شاءالله در سال ۱۳۸۱، اثری را به جامعه پژوهشی تقدیم می‌کنیم. این کتاب فهرستی بسیار کامل و جامع از همه مقالات، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌هایی است که در جهان در رابطه با حضرت مهدی (عج) و مسایل مربوط به ایشان، آخرالزمان و مهدویت تطبیقی در ادیان و ملل مختلف نوشته شده است. با توجه به اینکه سعی کردیم انواع منابع مختلف را در آن جمع کنیم، فکر می‌کنم مرجع بسیار بدیع و جالبی باشد و بتواند نظر پژوهشگران را جلب کند.

با توجه به هزینه سنگین ارزی این پروژه، آیا در بازگرداندن این هزینه‌ها موفق بوده‌اید؟ چه راه‌کارهایی را در نظر دارید؟

فروش این محصول نیز مانند بقیه محصولات پژوهشی در داخل کشور، فقط می‌تواند هزینه‌های چاپ را تأمین کند. ما اطلاعات را در داخل کشورمان، خیلی ارزان در اختیار مشتریان قرار می‌دهیم؛ منتها در هزینه‌های این کار، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی متناصباً شریک بوده و نیمی از هزینه‌ها را تقبل کرده است.

اگر ترجمه‌های خارجی آن آماده شود، به خصوص ترجمه انگلیسی مرجع ۲۰۰۰، در خارج از کشور ممکن است بتواند بخشی از هزینه‌ها را برگرداند؛ چون کتاب در بازار خارجی قیمت بالاتری دارد. البته این کار، اولین تجربه ماست و با توجه به تخصصی بودن این کتاب، معلوم نیست در چه حدی مورد استقبال قرار گیرد.

ناگفته نماند که اهداف ما اهداف تجاری نیست ولی برای ادامه کارمان، باید توان بازگرداندن هزینه‌ها را برای آماده‌سازی پروژه‌های بعدی داشته باشیم.

چون این پروژه اولین پروژه در نوع خود است که به صورت بین‌المللی می‌خواهد عرضه شود، هنوز نمی‌توانم اظهار نظری در مورد آن بکنم، ولی در زمینه بازار داخلی، تنها توانسته‌ایم هزینه‌های چاپ را پوشش بدهیم.

شما به مساعدت وزارت ارشاد اشاره فرمودید؛ اندازه و چگونگی همکاری نهادهای مربوط و کتابخانه‌های داخلی و خارجی را بیان کنید.

از دولت جمهوری اسلامی توقع می‌رود که کاملاً این‌گونه پژوهش‌ها را حمایت کند زیرا این پژوهش‌ها با نقش جهانی‌ای که دولت ما در عرضه فرهنگ اسلامی می‌خواهد داشته باشد، بسیار متناسب است؛ ولی ما هنوز نتوانسته‌ایم با نهاد دیگری بجز وزارت ارشاد ارتباط لازم را برقرار کنیم. در این زمینه‌ها وزارت علوم و آموزش عالی باید پا به عرصه بگذارد؛ به خاطر

اگر بخواهید این پروژه بزرگ را به وزارت علوم و آموزش عالی متصل کنید، به نظر شما راه کار قانونی می طلبد یا راه کار سنتی؟ آن نقطه کور کجا بوده که شما نتوانستید به هدف کاملاً مشروع خودتان برسید؟

از جهت نظری، این پروژه‌ها در محدوده های کاری وزارت علوم نیز می گنجد ولی تا به حال این ارتباط ایجاد نشده است. ما در زمینه اطلاع رسانی منابع اسلامی (چه با وزارت علوم و چه دیگر وزارتخانه ها) کاملاً آمادگی همکاری داریم.

امیدواریم این ارتباطات ایجاد شود و نیروهای پراکنده ای که در این زمینه هستند، به صورت مجتمع بتوانند یک بانک قابل توجه از اطلاعات اسلامی را گردآوری کنند تا بتوانیم در این زمینه در دنیا حرفی برای گفتن داشته باشیم.

اگر ما بتوانیم منبع یابی و اطلاع یابی پژوهشگران اسلامی را در سراسر دنیا از طریق بانک اطلاعاتی که خودمان آن را تدوین کرده ایم، انجام دهیم، می توانیم بر فرهنگ اسلام شناسی جهانی تأثیرگذار باشیم. متأسفانه الآن این گونه نیست. فرض کنید تلقی ای که از مذهب شیعه می شود، فرقه ای با ماهیت شورشی است و مانند همان تلقی ای است که ما نسبت به خوارج در فرهنگ خودمان داریم. یعنی انسان هایی شورشی و بی فرهنگ؛ تلقی عمومی از شیعه در جهان بدین صورت است. لذا ما را به عنوان یک فرهنگ و مذهب نمی شناسند، ما را صاحب اندیشه نمی دانند، بلکه فکر می کنند آدم هایی افراطی بوده ایم و برخورد های رادیکالی داشته ایم؛ این گونه ما را می شناسند.

متأسفانه تأمین منابع و اطلاع یابی از اسلام در سده های گذشته، بیشتر به صورت گزینشی بوده است. بسیاری از متصدیان رویکرد ضد اسلامی داشته اند مثلاً صهیونیست ها اطلاعات خاصی را دسته بندی می کرده اند و در بسیاری از جاها هم، اگر مسلمان اطلاعات می دادند، تنها منابع اهل سنت بوده است.

اگر ما بتوانیم اطلاعات اسلام و منابع اسلامی را در اختیار پژوهشگران اسلام شناس در سراسر جهان قرار دهیم، به واقع تغییر و تحول و انقلاب بزرگی در پژوهش ایجاد خواهیم کرد. بنابراین اگر همه دست به دست هم دهیم و یکدیگر را کمک و یاری رسانیم و در این عرصه بتوانیم پیش برویم، در آن صورت اطلاعات به صورت بهینه در اختیار پژوهشگران قرار خواهد گرفت و در مورد اسلام، فرهنگ و منابع اسلامی، واقع بینانه تر قضاوت خواهد شد؛ چون همه نتیجه گیری های پژوهشگر، از منابعی که در اختیارش قرار گرفته، سرچشمه می گیرد. در مرحله بعد، فرهنگ عمومی در مورد یک مذهب یا یک فرقه یا فکر، ساخته خواهد شد.

فکر می کنید مرجع ۲۰۰۰ چه تاثیراتی بر جامعه پژوهشی

اینکه این بانک اطلاعاتی هم برای دانشگاه ها و هم برای مراکز پژوهشی ای که زیر نظر آن وزارت خانه فعالیت می کنند می تواند خیلی سودمند باشد.

نهاد های دیگر هم بجاست در زمینه های مختلف حمایت کنند. نهادهای خصوصی مختلفی بوده اند که به خاطر علاقه خودشان با ما همکاری می کنند.

کتابخانه های خارجی به راحتی همه منابع را در اختیار ما می گذاشتند و ما معمولاً با این کتابخانه ها هیچ مشکلی نداشتیم؛ ولی در مقابل باید این گلایه را هم بکنم که بسیاری از کتابخانه های داخلی برغم استفاده از بودجه بیت المال و با ادعای اینکه خدمت به اسلام می کنند، گه گاه با تنگ نظری های زنده ای برخورد می کردند. وقتی پژوهشگران برای چکیده نویسی یا مآخذ شناسی، کتابی را مورد استفاده قرار می دادند، گاه با رفتارهای بسیار نامناسب روبرو می شده اند. واقعاً جای تأسف است که ما با این همه ادعا و با این همه استفاده از بودجه بیت المال حاضر نیستیم. به خاطر رقابت یا هر چیز دیگر. یک کتاب را در اختیار کسی قرار دهیم. (البته این برخورد خیلی محدود بوده و بسیاری از کتابخانه ها برخورد مثبتی داشتند.)

وقتی پروژه ای در سطح ملی و وسیع انجام می شود و خدمت شایانی به پژوهشگران می کند و به صورت رایگان، همه اطلاعات را روی اینترنت در اختیار عموم قرار می دهد، در عین حال فقط هزینه چاپ کتاب به آن مؤسسه عودت داده می شود، این تنگ نظری ها به هیچ وجه قابل توجیه نیست. آن قدر باید سطح فرهنگ بالا برود تا این برخوردها دیگر تکرار نشود.

در مورد محدوده جغرافیایی این کتابخانه هایی که از آنان گله مندید، می توانید اشاره کنید؟

من چیزی تر وارد این موضوع نمی شوم. ما از برخورد مناسب کتابخانه های خارجی خیلی تقدیر می کنیم. از آن جا که در پروژه های وسیع اطلاع رسانی، وقتی وارد کتابخانه ای می شویم، نظم آن جا را به هم می ریزیم و این برای کتاب دار زحمت زیادی ایجاد می کند؛ با این حال برخورد خوب کتاب دار برای ما جالب است.

بعضی کتابخانه ها با ما همکاری خوبی داشتند و من از همه آنها تقدیر و تشکر می کنم؛ به خصوص از کتابخانه های تخصصی ای که زیر نظر دفتر حضرت آیت الله سیستانی بودند و کتابخانه مجلس شورای اسلامی، کتابخانه مرکز گفتگوی تمدن ها، کتابخانه دایره المعارف بزرگ اسلامی و کتابخانه مؤسسه امام رضا (ع) در قم که با ما همکاری صمیمانه ای داشتند.

داشته باشد؟

همدیگر را نمی‌دانیم و نمی‌فهمیم و این نفهمیدن‌ها و ندانستن‌ها فقط در عرصه کتاب و فرهنگ برطرف می‌شود. وقتی خواستار این تقارب باشیم، باید منابع ایرانی را برای خارجی‌ها و منابع خارجی را برای ایرانی‌ها معرفی کنیم، حرف‌ها را کامل و شفاف بگوییم و زوایای دید مختلف را ملموس کنیم. اولین و ضروری‌ترین مقدمه گفتمان، شناخت است. باید حرف‌های دیگران را در آثار مکتوب آنان پیگیری کنیم. گفتگوی شفاهی، عرصه ماندگار علمی‌ای نخواهد بود بلکه عرصه‌ای شعاری است. نقش افکار، تزاها و فرهنگ‌ها را باید در عرصه مکتوب جستجو کرد.

ما سعی کردیم زمینه این تقارب را ایجاد کنیم. مکتوبات اقوام و مذاهب مختلف را در مورد موضوعات واحد، کنار هم قرار دهیم که این کار، مرجع ۲۰۰۰ را بسیار جذاب کرده است. علیرغم این که کتاب مرجع یک کتاب خواندنی نیست، من به پژوهشگران عزیز توصیه می‌کنم این کتاب را از ابتدا تا انتهایش مطالعه کنند. من وقتی در نهایی‌سازی، کتاب را می‌خواندم، از این که به یک مسئله، با ده‌ها رویکرد، از جای جای دنیا نگاه شده است، بسیار لذت می‌بردم.

نقطه نظر دیگری که در این زمینه می‌خواهم طرح کنم، پاسخ به دغدغه ایجاد تنش در فرهنگ و عقاید سنتی ماست. وقتی پنج‌هزار کتاب را در جهان معرفی می‌کنیم، ممکن است بسیاری از این کتاب‌ها از نظر فرهنگ سنتی ما در صراط مستقیم نباشند. بسیاری از این کتابها توسط غیر مسلمانان نوشته شده و بسیاری توسط مسلمانان اهل سنت؛ بنابراین ممکن است شخصی با دید مذهبی صادقانه خود، این کار را اشاعه افکار خلاف بدانند.

در عرصه پژوهش باید این نکته مهم را در نظر داشته باشیم که رویکردهای مختلف در تاریخ علم، همیشه تعدیل‌کننده یکدیگر بوده‌اند. ما حق نداریم برای پژوهشگر، درست را از نادرست تمیز بدهیم. فقط باید به عنوان یک بانک اطلاعاتی، اطلاعات را برسانیم. اگر بگوییم این اطلاعات غلط است و این اطلاعات درست، به پژوهشگر توهین کرده‌ایم؛ بدین معنا که پژوهشگر قدرت درک و فهم ندارد و ما درست را از غلط برایش جدا می‌کنیم.

مخاطبان ما پژوهشگران هستند و کسانی نیستند که لازم باشد ما برایشان تعیین تکلیف کنیم. بانک‌های اطلاعاتی، کتابخانه‌های مدارس ابتدایی نیستند که برای منحرف نشدن محصلان کتاب‌ها را گزینش می‌کنند. مخاطب ما پژوهشگر است؛ پس باید همه منابع پژوهشی را در اختیارش قرار دهیم. ممکن است بعضی منابع، رویکرد افراطی یا تفریطی داشته باشند که این‌ها یکدیگر را تعدیل می‌کنند؛ مثلاً خیلی اوقات شده که علمای شیعی در فقه به سمت گرایش اخباری‌گری رفته‌اند تا جایی که کتابهای اصولی و فلسفی را نجس

یکی از ویژگی‌های مرجع ۲۰۰۰ که نباید از آن غافل شد، این است که برای مخاطبان ایرانی، فرهنگ اسلامی در خارج از کشور را ملموس می‌کند و در اختیارشان قرار می‌دهد. پنج‌هزار کتاب، تعداد بسیار زیادی در موضوعات مختلف تخصصی است که ما آن‌ها را به صورت بسیار منسجم، زیبا و تخصصی کنار هم قرار دادیم. این کتاب‌ها در کشورهای آمریکایی، اروپایی، عربی و غیره نوشته شده‌اند و وقتی کنار هم قرار می‌گیرند و پژوهش‌گر در یک موضوع خاص (خواه موضوع کلامی باشد یا فقهی، اجتماعی باشد یا اقتصادی و ...) نظرات و دیدگاه‌های مختلف را می‌بیند، دید بازی برایش ایجاد می‌شود.

● کتابخانه‌های خارجی به راحتی

● همه منابع را در اختیار ما

● می‌گذاشتند و ما معمولاً با این

● کتابخانه‌ها هیچ مشکلی نداشتیم؛

● ولی در مقابل باید این گلایه را هم

● بکنم که بسیاری از کتابخانه‌های

● داخلی برغم استفاده از بودجه

● بیت‌المال و با ادعای اینکه خدمت

● به اسلام می‌کنند، گه‌گاه با تنگ

● نظری‌های زنده‌ای برخورد

● می‌کردند

● به یقین، نظر این پژوهشگر بسیار متفاوت است با نظر کسی که اندیشه‌های دیگران را نادیده می‌گیرد و همین‌طور بدون تحقیق حرف می‌زند.

فرض کنید در مورد مسایل مربوط به حوزه زنان، در مرجع ۲۰۰۰ حدود صد منبع از جاهای مختلف جهان ارایه شده است. وقتی پژوهشگری در این مورد می‌خواهد مطلبی بنویسد، نظرات اسلام‌شناسان و نویسندگان مختلف اسلامی را در جای جای دنیا می‌بیند و می‌تواند با دیدی وسیع، خیلی جالب‌تر و بهتر قلم بزند و مقاله بنویسد.

در حقیقت فاکتور پیشینه پژوهش، نقش بسیار مؤثری در شکل‌گیری پژوهش دارد. از طرف دیگر، این نوع پژوهش، تقارب فرهنگی هم می‌آورد. بسیاری از مشکلاتی که در عرصه‌های مختلف اعتقادی، مذهبی، فکری و حتی سیاسی و اجتماعی برای ما ایجاد می‌شود، بخاطر این است که حرف

اطلاع‌رسانی کنیم، نه در مورد منابعی که ممکن است در تحقیقات اسلامی اثرگذار باشند؛ ممکن است یک کتاب پزشکی هم در رشد احکام اسلامی تأثیرگذار باشد ولی در دستور کار ما نمی‌گنجد.

ممکن است این کتاب‌ها احکام فلسفی و واژه‌های فقهی ما را بررسی کرده باشند؟

نمی‌گویم که مفید نیستند. ممکن است برای پژوهشگران بسیار مفید باشند. ممکن است کتب کلام مسیحی، یهودی یا بودایی برای پژوهشگران کلامی ما خیلی مفید واقع شود؛ ممکن است افکار ما را نقد کرده باشند و این نقدشان در تعالی فکری

● مهم‌ترین قسمت این پروژه، جمع کردن
● ۵۰۰۰ منبع است. پنج هزار منبعی که در پنج
● سال گذشته منتشر شده باشند و طبق
● موازین آیین‌نامه‌ای ما، اسلامی محسوب
● گردند؛ جستجو کردن این کتابها بسیار
● دشوار است

● با توجه به ترجمه و سایت‌سازی‌ای که
● برای مرجع ۲۰۰۰ شده، فکر می‌کنم
● حداقل‌های لازم برای جهانی شدن و
● عرضه آبرومندانه بین‌المللی آن تأمین
● شده باشد

ما، پاسخ گفتن به آن‌ها و اتخاذ موضع‌های درست، بسیار مفید باشد منتها در دایره کار ما نمی‌گنجد. من اصراری ندارم که محققین و پژوهشگران ما این کتابها را مطالعه کنند یا نکنند. ما در بانک اطلاعاتی‌ای مشغول کار شدیم که چنین کتاب‌هایی در تعریف آن قرار نمی‌گیرد.

آیا تعریف ویژه‌ای برای دایره کاری تان دارید؟

بله. منابعی که در محدوده اسلام نوشته شده‌اند، به شرطی که حداقل سطح علمی را داشته باشند، پژوهشی باشند، شعاری نباشند و حساسیت‌های مذهبی خاصی نداشته باشند را معرفی می‌کنیم. البته آیین‌نامه در موارد جزئی، مواد مختلفی دارد. در هر صورت این که پژوهشگران ایرانی - اسلامی بتوانند در هر رویکردی با دید باز و با توجه به نقطه‌نظرهای مختلف حرف بزنند و اتخاذ موضع کنند، بسیار جالب است.

می‌دانستند (در تاریخ شاهد آن هستیم)، در دوره دیگری، یک گرایش اصولی‌گری شدید ایجاد شده و این گرایش تا جایی پیش‌رفته که همه اخباری‌ها را مرتد شمرده است؛ اما در مجموع، این دو یکدیگر را تعدیل کرده‌اند. در میان کتابهای معرفی شده، گاهی یک گرایش فلسفی جدی داریم و در مقابلش یک گرایش جدی ضد فلسفه، همچنین در کنار یک گرایش عرفانی افراطی، گرایشی ضد عرفانی داریم که این‌ها یکدیگر را تعدیل می‌کنند.

در جامعه ما نیز گرایشات مختلف کاملاً مشهود است. گروهی، گروه دیگر را ملحد می‌شمارند و آن گروه، گروه دیگر را؛ در حالیکه همه شیعه‌اند و با هم بر سر یک سفره غذا می‌خورند! اما در فرآیند این حرف‌ها و تزها و طرز فکرها، می‌بینیم که صراط مستقیم شکل می‌گیرد، در حالی که کاملاً خالی از افراط و تفریط است. اگر نظرات مختلف را کنار یکدیگر جمع کنیم، در حقیقت به آیه شریفه "فَيَسِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ" (سوره زمر، آیه ۱۸) عمل کرده‌ایم. باید گفتارها را بشنویم و از بین آن‌ها بهترین را انتخاب کنیم. اگر فقط هر جهتی را که می‌پسندیم، نظراتش را بازگو کنیم، یک جهت افراطی را در پیش گرفته‌ایم. زوایای دید مختلف به مانند آن فیلی می‌ماند که مولوی از دید افراد مختلف در تاریکی توصیف می‌کند؛ هر کس بخشی از آن را به گونه‌ای خاص تعریف می‌کرد. وقتی تمام نظرات را کنار هم بگذاریم و گزینشی عمل نکنیم، به معرفی کامل و جامعی می‌رسیم.

من می‌خواهم روی این مطلب تأکید کنم. منابعی که ضد اسلام و مذهب نوشته شده یا به اختلافات فرقه‌ای دامن می‌زده یا ارزش علمی نداشته را حذف کرده‌ایم ولی منابعی که در قلمروی اسلام و علوم اسلامی، حرف علمی و استدلالی برای گفتن داشتند را در مرجع گنجانده‌ایم و برای ما رویکردهای متفاوت آنها مهم نبوده است.

شما در این زمینه از جهت ارزش‌گذاری تفاوت قابل می‌شوید؛ در خارج از دایره اسلام کتاب‌های بسیاری هستند که از وزانت علمی برخوردارند و مسایل مطرح شده در آن‌ها مستقیماً به اسلام مربوط می‌شده است ولی در تعاریف فقهی و کلامی آنها را الحادی می‌دانیم. برخورد شما با این کتاب‌ها چگونه بوده است؟

من نمی‌گویم که آن کتاب‌ها فایده‌ای ندارند؛ ممکن است آن‌ها هم مورد استفاده پژوهشگران قرار گیرند، ولی در دامنه کار ما نیستند.

آیا طرد این گونه کتاب‌ها با انگیزه شما در رشد و تکامل علوم اسلامی منافات ندارند؟

سیاست ما این است که در محدوده علوم اسلامی